

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ (ДОПИТУ) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

СЛОБОДА Наталія Володимирівна - студентка Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

КАНЦІР Володимир Степанович - доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і процесу Національного університету «Львівська політехніка», професор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3689-4697>
DOI 10.32782/LAW.UA.2023.3.10

Стаття присвячена дослідженню особливостей проведення слідчих дій (допиту), що зумовлені введенням воєнного стану на території України.

У статті аналізуються законодавчі нововведення, що були закріплені у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ на територію держави, зокрема, можливість використання судом як доказу відеозапису показань, що були надані прокурору, слідчому в умовах воєнного стану, а також фіксування ходу та результатів допиту потерпілого, підозрюваного чи свідків (за участю захисника) за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, що своєю метою мають підвищення рівня захисту прав громадян.

Окреслено значення та актуальність питання проведення допиту свідка, потерпілого в режимі відеоконференції. Обґрунтовується необхідність регулювання допиту так, щоб суд був наділений, у виняткових ситуаціях, можливістю «відступу» від засади безпосередності дослідження показань під час судового розгляду, закріпленої у ст.23 КПК, за умови обов'язкового дотримання належних процесуальних гарантій.

Охарактеризовано обов'язок суду здійснювати контроль за допитом з метою запобігання можливому сторонньому впливу на допитуваних суб'єктів.

Обґрунтовано специфічні властивості допиту неповнолітньої особи і необхідність, з метою уникнення у дитини можливої психологічної травми, дотримання всіх гарантій та прав неповнолітньої особи. Проаналізо-

вано право дитини на безоплатну вторинну правову допомогу, яка передбачає захист та представництво інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, а також складення документів процесуального характеру. Виокремлюються прогалини та проблемні аспекти, які негативно впливають як на неповнолітніх, так і на результати кримінального провадження у цілому.

Ключові слова: допит, слідчі дії, кримінальне провадження, законодавчі нововведення, воєнний стан, режим відеоконференції, процесуальні гарантії, неповнолітня особа.

Постановка проблеми

З початком війни і введенням воєнного стану «переформатувалися» всі галузі державного та суспільного життя. Не є винятком кримінальне провадження. Незважаючи на значну кількість проблем, що зумовлені веденням активних бойових дій, «недоступністю територій» для правоохоронних органів, на яких було вчинено кримінальні правопорушення, судочинство продовжує функціонувати й удосконалюватися.

Стан дослідження

Специфіку цієї слідчої (розшукової) дії опрацьовували такі дослідчені вчені в галузі кримінального процесуального права: Т. О. Лоскутов, Т. П. Матюшкова, Ю. Л. Белоусов, Є. П. Крапивін, В. М. Плетенець, М. В. Попович, Т. І. Бу-

гаєць, В. В. Тищенко, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, М. Є. Шумило, А. В. Іщенко, В. Т. Нор, В. Г. Гончаренко, В. Т. Маляренко, С. М. Стахівський, М. В. Салтевський, О. Н. Колесніченко, О. Ю. Костюченко та ін.ч

Незважаючи на зацікавлення науковців цією проблематикою та значну кількість проведених ними досліджень, важливим питанням залишається те, що багато проблем проведення допиту учасників кримінального провадження в умовах особливого правового становища - залишаються нерегульованими.

Метою статті є спроба фрагментарно моніторингу особливостей проведення слідчих (розшукових) дій (допиту), що зумовлені введенням воєнного стану на території України, а також виокремлення особливостей допиту неповнолітніх осіб за таких обставин. Формулювання окремих узагальнень та пропозицій, з метою подальшого забезпечення та охорони прав і свобод громадян у кримінальному процесі за умов воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження

У межах кримінального провадження виконуються різноманітні процесуальні дії, проте, найбільш поширеною серед них є допит. Застосовується на різних етапах кримінального судочинства з метою отримання показань від осіб, що виступають учасниками кримінального провадження. Враховуючи те, що нашій державі характерне недосконале правове регулювання допиту в мирний час, із введенням воєнного стану, кількість проблемних питань, пов'язаних із регламентуванням цієї процесуальної дії, лише зросла. Саме тому досліджувана тематика вирізняється неабиякою актуальністю.

Очевидним є те, що в умовах збройної агресії небезпека для життя і здоров'я існує в кожного, а тим більше на територіях, що близько розміщені до ведення бойових дій. Проблемним є використання процесуального порядку, закріпленого ст.225 КПК України, що регламентує допит під час до-

судового розслідування в судовому засіданні, оскільки можливості суду є обмеженими у зв'язку із загрозою фізичної небезпеки, а також через нефункціонування значної кількості суддів за таких умов.

Правову регламентацію особливостей допиту у воєнний час було закріплено в розділі IX-1 КПК України «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Основними нововведеннями, регламентованими у Законі України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», є виключення заборони стосовно обґрунтування судових рішень показаннями, що були надані прокурору, слідчому в умовах воєнного стану, а також фіксування ходу та результатів допиту потерпілого, підозрюваного чи свідків (за участю захисника) за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Саме така фіксація стає основою для наступного використання отриманих показань як доказів у суді [1].

В умовах воєнного стану надзвичайно актуальним постає питання проведення допиту свідка, потерпілого в режимі відеоконференції. У такому випадку обов'язковим є встановлення особи, зокрема, через безпосереднє пред'явлення в онлайн-режимі паспорта або ідентифікація за допомогою електронного цифрового підпису. Використовуючи такий формат допиту, роз'яснення прав та обов'язків повинно здійснюватись не методом надання пам'ятки про права та обов'язки, а безпосередньо під час проведення відеоконференції [2, с.87].

У ст. 615 КПК України закріплено значне розширення компетенцій, якими наділений прокурор через делегування йому деяких повноважень слідчого судді стосовно здійснення низки процесуальних дій, а саме проведення допиту, впізнання у формі відеоконференції під час досудового розслідування. Варто зазначити, що ці повноваження прокурорів у разі неможливості здійснення слідчим суддею у закріплені законодавством строки відповідних повно-

важень стосуються всіх кримінальних правопорушень без винятку [3].

Умови воєнного стану на території нашої держави зумовлюють регулювання допиту так, щоб суд був наділений, у виняткових ситуаціях, можливістю відступу від засади безпосередності судового одержання показань при додержанні належних процесуальних гарантій. Проте, варто зазначити, що кримінальні процесуальні норми, які регулюють процес допиту під час війни, потребують удосконалення щодо законодавчого закріплення можливості суду у крайніх випадках, зокрема смерті, хвороби, загрози небезпеки та інших, ухвалювати рішення про визнання результатів досудового допиту доказом поза додержанням процесуальних гарантій [4, с.317].

Важливою умовою є те, що рішення суду щодо визнання досудових показань доказами не може бути прийнято формально винятково у зв'язку із введенням воєнного стану. Судом повинні бути оцінені конкретні умови здійснення провадження, рівень загрози для учасників процесу, ступінь активності бойових дій на цій території. Винятково після цього суд повинен визначати неможливість одержання показань у процесі судового розгляду та можливість використання показань, які були отримані в ході досудового розслідування.

Безумовно, ці винятки із засади безпосереднього дослідження показань, речей і документів судом можуть допускатись тільки за умови додержання прав і свобод людини, зокрема, права на захист, на мовчання, на повагу до людської гідності та інших. Відповідно до положень, передбачених законодавцем у чинному КПК України, дотримання прав громадян забезпечуються через закріплення обов'язкової участі захисника, участі законних представників особи або понятих під час допиту на стадії досудового розслідування, а також використання засобів відеофіксування під час досудових допитів [5].

У судовому засіданні на суд накладається обов'язок здійснювати контроль за допитом з метою запобігання можливому сторонньому впливу. За допомогою відеозапису суддя має можливість переконатись у

тому, що показання були надані без протиправного впливу, а у випадку виникнення сумнівів не використовувати такий доказ в обґрунтування доведення вини. За можливості забезпечити присутність особи, у певних випадках суд наділений правом забезпечити проведення повторного допиту безпосередньо під час судового засідання.

Серед науковців досить поширеною є думка про доцільність забезпечення правил відеозапису допиту свідків, потерпілого і використання його як доказу і в мирний час, оскільки не завжди є можливість забезпечити їхню участь у судовому розгляді. Підтвердженням доцільності цієї позиції є непоодинокі випадки, коли особи під тиском, що неможливо довести, або ж через особливості пам'яті змінюють свої показання, що були надані нею в ході досудового розслідування. Не виключаються також випадки природної або неприродної смерті до початку судового розгляду справи. Використання такого підходу до допиту підозрюваного можливе як виняток у реаліях воєнного стану на території нашої держави, оскільки відповідно до законодавства України, право на захист закріплює можливість перехресного допиту, що проводиться протилежною стороною, у судовому органі і системою правосуддя вона має бути забезпечена [6].

У всі часи одним із найголовніших завдань державної політики є і буде надалі захист і забезпечення прав неповнолітніх осіб для їх належного фізичного, психологічного, соціального розвитку та, відповідно, формування як особистостей. У складних умовах сьогодення такий захист не завжди залишається дієвим і чисельність кримінальних правопорушень проти неповнолітніх не зменшується.

Очевидним є те, що ефективність проведення допиту залежить від чималої кількості чинників, зокрема, недосягнення допитуваною особою повноліття, визначає необхідність застосування уповноваженою особою під час підготовки до проведення цієї слідчої дії специфічних заходів. Допиту неповнолітньої особи характерна значна кількість автономних властивостей, з метою запобігання виникненню в дитини

психологічної травми, обов'язково повинні бути дотримані всі гарантії та права, якими наділена неповнолітня особа відповідно до положень чинного законодавства. Без врахування специфіки допиту такої особи складно, а часто і неможливо отримати достатню і необхідну кількість доказової інформації щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення та, як наслідок, надати об'єктивну правову оцінку.

Незважаючи на те, що тактика і методи проведення допиту неповнолітніх визначені як на міжнародному, так і на національному рівні, при практичній реалізації цієї слідчої (розшукової) дії їй притаманні низка недосконалостей або прогалин, які чинять негативний вплив як на неповнолітніх, так і на результати кримінального провадження. Зокрема, вони стосуються декларативності і неточності закріплених положень, що спричиняє виникнення труднощів для процесуальної практики допиту неповнолітніх під час досудового провадження [7, с.92].

Велику роль може відігравати залучення психолога під час формулювання питань й тактичних прийомів у сприйнятній для розуміння неповнолітньою особою формі. При допиті таких осіб обов'язково повинно бути враховано:

- вікові, психологічні, інтелектуальні та інші особливості допитуваної особи (поведінка, інтереси, рівень розвитку);
- присутність третіх осіб (батьки, близькі родичі, педагоги, особи, які мають високий авторитет «в очах» допитуваного);
- час і місце проведення цієї слідчої дії;
- якщо неповнолітня особа є постражданим або свідком, то і зміст подій сексуального, трагічного чи насильницького характеру, а також ступінь важкості здійсненого впливу на його психічний стан [8, с.83-84].

Допит проводиться у місці провадження досудового розслідування або ж в іншому місці за узгодженням з особою, яку будуть допитувати. Кожен свідок повинен бути допитаний окремо, не можуть бути присутніми інші свідки. Саме тому місце для проведення допиту неповнолітньої

особи має бути обране так, щоб мінімізувати ризик завдання дитині психологічної травми. Допит такої особи може бути здійснений як за місцем проживання, так і за місцем, де дитина навчається.

Допиту неповнолітньої особи характерні часові обмеження, оскільки без перерви допит не може продовжуватися більше, ніж одна година, а в цілому – більше, ніж дві години на день [5]. Проте, чинним законодавством не закріплено вказівок щодо тривалості перерви. Слідчий повинен визначити її, керуючись своїм внутрішнім переконанням, досвідом. Необхідно враховувати вік допитуваного, його процесуальний статус, психічне здоров'я, здатність зосереджувати увагу та ін.

Також важливим при допитуванні неповнолітнього є те, що ця слідча дія проводиться у присутності законного представника особи, педагога або психолога, а за необхідності і лікаря (зазвичай, присутність лікаря є необхідною у випадку відсталості у фізичному або розумовому розвитку дитини) [9].

Українські діти переживають значний стрес через війну та страшні наслідки, які вона завдає, тому необхідність надання належної правової допомоги дітям зумовлює потребу в розробці ефективних заходів, які будуть цьому сприяти. Відповідно до положень, закріплених у Законі України «Про безоплатну правову допомогу», неповнолітні особи наділені правом на отримання безоплатної вторинної правової допомоги, яка передбачає захист та представництво інтересів у судах, інших державних органах, а також складення документів процесуального характеру [10].

Доречно згадати також програму «Барнахус», яка скерована на організацію місця, де команда, до якої входять представники правоохоронних органів, служб захисту дітей, ювенальної юстиції, кримінального судочинства, а також медичні працівники, з метою забезпечення неповнолітнім особам, що постраждали або стали свідками насильства — організованого ефективного захисту, правосуддя. Очевидним є те, що в умовах воєнного стану на території нашої

держави є необхідність залучення професійних психологів під час проведення допитів, розробленні за їх участю рекомендацій, які здійснювали б сприятливий вплив на покращення функціонування органів досудового розслідування, з метою належної реалізації інтересів неповнолітніх і усвідомленням, що завдання кримінального провадження не можуть бути вирішені за рахунок допиту неповнолітніх потерпілих, якщо існує ризик зашкодити такими діями моральному стану допитуваного [11, с.6].

Висновки

Допит у військовий час здійснюється з урахуванням процесуальних особливостей та нововведень до кримінального процесуального законодавства. Сучасні реалії обумовлюють регулювання допиту так, щоб суд був наділений можливістю «відступу» від засади безпосередності судового отримання показань, у виняткових випадках, з обов'язковим дотриманням процесуальних гарантій сторін. Нововведення, що стосуються фіксування ходу та результатів допиту потерпілого, підозрюваного чи свідків (за участю захисника) за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, виступають гарантією допиту учасників навіть у складних умовах воєнного стану, а також запобігання можливому сторонньому впливу на допитуваних.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-п#Text7> (дата звернення 12.03.2023).

2. Матющкова, Т. П. Особливості провадження окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Актуальні питання протидії злочинності в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Кривий Ріг. 2022. С.126-131.*

3. Цермолонський І. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення 30.04.2023).

4. Лоскутов Т. О. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Ужгород. 2022. Вип. 71. С.315-320

5. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n5091> (дата звернення: 12.03.2023)

6. Белоусов Ю. Л., Крапивін Є. П., Орлеан А. М. Допити в умовах воєнного стану: особливості фіксації інформації та необхідність змін до законодавства. *Just talk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/dopiti-v-umovah-voennogo-stanu-osoblivosti-fiksatsii-informatsii-ta-neobhidnist-zmin-do-zakonodavstva> (дата звернення 13.03.2023).

7. Попович М. В. Питання допиту неповнолітнього потерпілого під час дії надзвичайного або воєнного стану. *Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану: зб. наук.-практ. конф.* Київ, 2022. С. 91- 93.

8. Плетенець В.М. Особливості підготовки до допиту неповнолітніх в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану: зб. наук.-практ. конф.* Київ, 2022. С. 82-85.

9. Особливості допиту дитини в умовах воєнного стану. *Pravokator*. URL: <https://pravokator.club/news/osoblyvosti-dopytydytyny-v-umovah-voennogo-stanu/> (дата звернення 30.03.2023).

10. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення 12.04.2023).

11. О. Лінд Халдорссон, Бугаєць Т. І. Правовий аналіз роботи моделі «Барнахус» в Україні. Київ: К. І. С. 2021. 58 с.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the peculiarities of conducting investigative actions (interrogation) caused by the introduction of martial law on the territory of Ukraine. The article analyzes the legislative innovations that were established in connection with the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of our country, in particular, the exclusion of the ban on substantiating court decisions with testimony given to the prosecutor, the investigator under martial law, as well as recording the course and results of the interrogation of the victim, suspect or witnesses (with the participation of a defense attorney) using available technical means of video recording, which are aimed at increasing the level of protection of the rights of citizens of our country.

The significance and relevance of the question of interrogating a witness, or victim in the mode of a video conference is outlined. The need to regulate the interrogation is substantiated so that the court is empowered in exceptional situations to deviate from the principle of the immediacy of judicial receipt of testimony while observing the

proper procedural guarantees. The expediency of ensuring the rules of video recording of the interrogation of witnesses and the victim and its use as evidence even outside of martial law has been analyzed since it is not always possible to ensure their participation in court proceedings. The duty of the court to monitor the interrogation to prevent possible extraneous influence on the interrogated subjects is characterized.

The specific properties of the interrogation of a minor and the need to avoid a possible psychological injury to a child, to observe all the guarantees and rights of a minor are substantiated. The child's right to free secondary legal assistance, which provides for the protection and representation of interests in courts, other state bodies, and local self-government bodies, before other persons, as well as drafting procedural documents, is analyzed. Gaps and problematic aspects are singled out, which negatively affect both minors and the results of criminal proceedings.

Key words: interrogation, investigative actions, criminal proceedings, legislative innovations, martial law, video conference mode, procedural guarantees, a minor.